Şincai – 250 de ani de la naştere

Prof. univ dr. MIRCEA TOMUŞ
Universitatea „Lucian Blaga," Sibiu

Cea dintâi observaţie care se poate face asupra vieţii lui Gheorghe Şincai, din afara acestei vieţi şi de la o depărtare de două secole, este că, în complexul (auto)biografic al marelui cărturar, pe lângă dimensiunea „vieţii trăite" există, cât se poate de evidentă, şi una a „vieţii conştientizate şi evaluate"; vrem să spunem, cu alte cuvinte, că Şincai nu a fost numai un trăitor intens şi ardent, până la limitele sacrificiului de sine, al propriei biografii, ci şi un observator, un comentator al ei şi, în ansamblu şi într-un final, un creator al propriei ficţiuni autobiografice. Pentru că ce altceva reprezintă numeroasele inserturi din textul ***Cronicii*** sale care, alese cu grijă şi asamblate potrivit succesiunii cronologice, ar putea însuma nimic altceva decât **viaţa lui Gheorghe Şincai povestită de el însuşi?** Sau ce altceva este ***Elegia*** sa, decât un concentrat autobiografic supus şi modelat de canoanele retorice ale vremii?

La rândul ei, ascuţita conştiinţă autobiografică a cărturarului îşi dezvăluie cea dintâi trăsătură într-o substanţială conştiinţă a propriului eu; ***Cronica*** lui, ***Elegia*** tocmai amintită, dar şi corespondenţa şi chiar câteva fugitive rânduri din ***Economia de câmp*** cuprind, după cunoştinţa şi aprecierea noastră, cea dintâi sumă importantă de probe scrise ale conştiinţei de sine ca individualitate umană din literele române. Nici un alt cărturar muntean, moldovean sau ardelean de până la el nu a avut o astfel de conştiinţă a propriului eu ca rezultantă a unei bine determinate ecuaţii genealogice, ca factor component, bine definit în autonomia lui funcţională, în nucleul familial, mai întâi, ca şi în succesivele proximităţi geografice, profesional şcolare, monahale, ecleziastice, totdeauna de amiciţie şi comunicare intelectuală, mai larg şi felurit sociale, în cele din urmă.

Iar din această acută şi activă conştiinţă identitară, dacă este să ne păstrăm în acelaşi registru al priorităţilor, cea dintâi componentă şi, poate, chiar cea mai importantă, este aceea a condiţiei nobiliare. Alimentată concomitent din tradiţia propriei familii, din care însemnările din ***Cronică*** reţin episoade grăitoare pentru tăria unei demnităţi niciodată înfrânte, dar şi din bogatul probatoriu al cercetărilor sale istorice, conştiinţa nobiliară reprezintă, iarăşi, poate cel mai concentrat extract al unei conştiinţe de demnitate pe care vicisitudinile istoriei, ca şi necesităţile strategice ale luptei naţionale au erodat-o şi au ascuns-o până aproape de totala uitare la acel segment al populaţiei româneşti din Transilvania,

BDD-A19317 © 2004 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.141 (2026-11-03 20:27:30 UTC)

care ar fi putut să-şi afirme sau să-şi revendice o calitate aristocratică; ceea ce a făcut, nu numai pentru înţelegerea comună, dar şi pentru bună parte din aceea a specialiştilor, istorici, istorici ai culturii, etnologi şi chiar sociologi, din această provincie, una locuită, în segmentul ei românesc, aproape în exlusivitate din ţărani; deschizând, în acest fel, destul de larg, porţile pentru accesul retoricii propopuliste în strategia afirmării naţionale, această accepţiune a căpătat statutul de cvasi-exclusivitate care i se cunoaşte.

Astfel, dacă în ***Cronica*** lui Şincai sunt refăcute datele esenţiale ale procesului politic, devenit istorie, prin care nobilimea autohtonă a Ardealului prefeudal a fost topită în masa noului val de aristocraţie, de import prin cucerirea cu sabia, după propria ei exprimare, în epoca în care se consolidau bazele formaţiilor feudale ale regatului ungar şi ale principatului transilvănean, în schimb, în studiile celui mai demn continuator al său, prin amploarea proiectului istoric, David Prodan, se demonstrează cum, în condiţiile unei Europe deschise pentru ideile iluminismului şi ale drepturilor popoarelor, argumentului nobilităţii militanţii români i-au schimbat conţinutul şi relaţionarea istorică, proiectându-l în trecutul îndepărtat al epocii de romanizare a Daciei, şi i-au lărgit aria de suport de la limita strictă a unei clase la cea largă a unei întregi naţiuni.

Şincai însuşi, după ce a exprimat, cât se poate de limpede, propria conştiinţă de nobil român din Transilvania, întemeiată şi nutrită de cea a ascendenţilor săi, a contribuit la îmbogăţirea şi, până la urmă, la chiar radicala schimbare a conţinutului ei; a început prin adăugarea, la înţelesul originar al conceptului de nobilitate, a unei dimensiuni noi: aceea a studiului ca exerciţiu de excelenţă şi ridicare a demnităţii umane, de cultivare a acestei demnităţi. Astfel, fie în ***Cronică***, fie în ***Elegie,*** fie în corespondenţă, studiile pe care le-a urmat, şcolile cărora le-a trecut pragul, profesorii pe care i-a ascultat, toate aceste repere ale iniţierii sale intelectuale sunt investite cu o lumină înălţătoare, sunt plasate pe orbita unei demnităţi care presupune o îmbogăţire, o reorientare şi chiar o redefinire a acestui concept.

Sigur că nouă, în trecutul mai mult sau mai puţin depărtat şi poate chiar şi astăzi, tonul exaltat din aceste relatări şi mai ales din ***Elegie***, ar fi putut sau poate încă să ne pară deplasat, prin emfază; ar trebui să ţinem, însă, în judecata noastră, seamă de tăvălugul istoriei, care, în cele două secole care au trecut de la însemnările lui Şincai, în locurile pe care le-a evocat ca pe nişte repere din harta aristocraţiei spiritului, n-a înaintat numai în sensul progresului; ba dimptrivă. Două sute de ani n-au adus un număr proporţional de drumuri puse la punct, nici de ferme agricole moderne, ca perfecţionări ale exploataţiilor agricole pe care el le-a cunoscut, iar pe unele chiar le-a administrat, nici condiţiile de igienă şi trai ale populaţiei n-au avansat exponenţial, nici ştiinţa de carte nu şi-a dat alte roade mai însemnate decât înlocuirea culturii vechi cu o incultură nouă.

BDD-A19317 © 2004 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.141 (2026-11-03 20:27:30 UTC)

Sigur că, într-un astfel de context fizic, în care părţi întregi din harta acestui colţ de Europă se adânceau şi poate se mai adâncesc încă în bezna unei noi barbarii, fie în variantă comunistă, fie în cea capitalistă, invocări cum sunt cele pe care le cuprinde ***Elegia***, care fixează *Săbedul* ori *Samşudul, Oşorheiul* pe harta unei excelenţe a spiritului, alături de *Clujul*, pe care evocatorul îl asocia ***Parnasului***, cu „*culmile lui desfătate*", sau de „*Bistriţa, unde cu arta lui Cicerone-mi plăcu să cultiv mai departe-a mea minte*", au putut să ne pară deplasate şi nu foarte departe de ridicol; dar, dacă a fost aşa, am comis o gravă eroare: n-am citit bine nici harta trecutului, nici mesajul lui Şincai. Cea dintâi, harta adevărată a trecutului, este cea care se presupune în spatele exaltării autorului ***Elegiei;*** înainte de alunecarea vertiginoasă pe toboganul istoriei, căreia pârjolul unei revoluţii şi două războaie mondiale, dar mai ales ultimul, cu dezastruoasele lui urmări, le-au dat câte un brânci decisiv, sporind zonele de întuneric şi înapoiere pe care funcţionarea principiului inechităţii sociale le crease, adâncindu-le necontenit, lumea locurilor evocate de Şincai cuprindea oazele de lumină din jurul unor venerabile instituţii şcolare sau ecleziastice, şcoli pe lângă biserici sau klostere, mănăstiri valahe a căror distrugere încă mai apasă conştiinţa unei împărătese şi a unui general, în totul, datele trebuincioase unei posibile Arcadii a spiritului în care putea să răsară şi să înflorească noua nobilime cosmopolită a artelor şi ştiinţelor din Transilvania, al cărei component istoricul nostru s-a simţit totdeauna..

Cât priveşte mesajul lui Şincai, el este pe cât de limpede, pe atât de înălţător; în subtextul scrierilor sale, dar atât de aproape de suprafaţa lor, încât nu suntem deloc siguri că nu o străpunge uneori, sau numai o vălureşte, există un element de legătură, poate de felul unei relaţii logice intrinseci, presupuse, între condiţia aristocratică de neam, de stirpe, de sânge, cum se spunea în vreme, şi aceea de iniţiere şi apoi excelenţă în arte şi stiinţe. Ţinând de o familie care a dat indivizi tari pe conştiinţa nobilităţii lor şi care au căutat probarea ei prin cariere publice şi militare, dintre care cel puţin unul, fratele mai mare, Ioan, a primit consacrarea supremă prin sacrificul vieţii, Gheorghe Şincai nu s-a lăsat cu nimic mai prejos, onorând această condiţie cu exemplara lui pregătire intelectuală; onoarea, dimensiune fundamentală şi definitorie a oricărei nobilităţi, onoarea în serviciu, onoarea militară îşi găsesc, prin persoana acestui descendent al unei familii de nobili care şi-au păstrat naţionalitatea, substitut şi echivalent în onoarea instruirii în litere şi arte.

În acest fel, prin întrepătrunderea şi reciproca definire dintre biografia şi conştiinţa propriei biografii, se construieşte şi se instituie suportului ambelor, viaţă şi conştiinţă, în suma pe care o reprezintă personalitatea; în continuare, deci, din momentul definirii şi închegării principalelor ei componente, subiectul suitei de evenimente care va constitui **viaţa lui Gheorghe Şincai** nu va mai fi o simplă individualitate umană, ci o adevărată **personalitate**, întreagă în bogăţia ei

BDD-A19317 © 2004 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.141 (2026-11-03 20:27:30 UTC)

de constituenţi. Dintre care, dacă este să urmăm acelaşi stereotip al priorităţilor, cel dintâi ne apare **responsabilitatea**; având conştiinţa nobilităţii prin origine, redefinită, umplută cu conţinutul excelenţei în studii, Şincai a identificat în responsabilitate (faţă de neamul său) termenul imediat necesar al ecuaţiei nobilităţii (re)definite şi, prin aceasta, al personalităţii sale deplin constituite; în acest moment al traiectului său biografic, în care proaspăta consacrare într-un prim ordin monahal a putut să aducă liantul ori argumentul sacru, mai mult afirmat decât explicit detaliat de purtătorul său, al acestui proces de constituire, a intervenit bătaia de gong cea mai rezonantă în poarta destinului său: ocazia de a locui şi studia, un răstimp important, la Roma, în centrul Lumii Catolice şi foarte aproape de însuşi nucleul de putere al acestui centru.

Putem fi foarte siguri că, în Cetatea Eternă, tânărul valah transilvănean a jucat un rol strict dar plenar determinat de ultima verigă a lanţului care îi lega fiinţa şi viaţa de propria lor înţelegere: responsabilitatea. Nu chiar în măreaţa scenă pe care se juca drama puterii universale, dar în anticamerele şi pe culoarele ei, el juca rolul unui descendent al acelor fii ai Romei care colonizaseră Dacia barbară şi construiseră acolo o citadelă răsăriteană a latinităţii, acum pradă declinului multisecular început odată cu abandonarea aureliană; venise, acum, la Matricea Sfântă, un supravieţuitor, ceva foarte aproape de un prinţ valah, dacă nu chiar un adevărat prinţ al artelor şi ştiinţelor, nobil prin origine, consacrat prin Ordin, ca să caute ajutor, argumente pentru reconstrucţia acelei noi Rome a răsăritului, legitimată de latinitatea ei. Astfel a fost primit acolo, acceptat la conclavurile înalt intelectuale de la reşedinţa unui viitor cardinal, Ştefan Borgia, admis în biblioteci, chiar în fondurile lor cele mai secrete, punându-i-se la dispoziţie, cu o înţelegere care nu poate presupune altceva decât consensul asupra unui scop înalt, toate informaţiile de care avea nevoie pentru proiectul său.

După care urmează episodul vienez, ecoul necesar al acelei bătăi de gong, atât de pline, în poarta destinului: după capitala imperiului catolic universal (ceea ce este, desigur, un pleonasm), capitala împărăţiei catolice moştenitoare a imperiului roman originar, pentru care avea să-şi dea viaţa propriul său frate. Dar nu numai, pentru că mai mult decât atât: capitala unui tânăr împărat, locul unde acesta îşi pregătea campania de restructurare a articulaţiilor învechite ale proaspetei sale moşteniri. După ce a fost instruit, prin destin şi propria osârdie, cu argumentele istorice ale politicii de resuscitare a ceea ce poate fi considerat o patrie pierdută odată cu defecţiunea lui Aurelian, tânărul monah avea să fie instruit cu deprinderi de gândire logică şi alte elemente ale unei politici de aplicabilitate practică, în vederea reformării acestui proiect în sensul programului iluminist al noului împărat. Pentru ca, reîntors în Ardealul natal, să devină oficiantul mai mult al unui vis decât al unei simple diagrame birocratice.

BDD-A19317 © 2004 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.141 (2026-11-03 20:27:30 UTC)

A fost tocmai ceea ce a frânt destinul conturat până acum numai pe reperele excelenţei; el construia şcoli ca şi cum ar fi construit o ţară pentru viitorul de peste secole, întocmai cum Horea, pe care n-a putut să-l înţeleagă în adevărata lui lumină, construia biserici ca şi cum ar fi construit împărăţia Dumnezeului dreptăţii oamenilor pe pământ. L-a înfrânt, ca şi pe moţul din Albac, puterea care se răzima pe nedreptate şi care ea însăşi perpetua nedreptatea. Dacă răzvrătitul a trecut în moarte cu tăria şi seninătatea pe care fiinţa lui omenească le-a putut aduna sub crunta lovitură a roţii, pentru că a simţit că va continua să trăiască în visul său de dreptate, în sinea încăpătoare a lui Gheorghe Şincai, constructorul de şcoli a fost ucis de uneltirile mărunte şi rele ale unor călugări rivali, care nu vedeau în poarta de lumină deschisă spre Roma decât prilejul de căpătuială proprie şi a rudelor şi sprijinitorilor; a continuat să trăiască, însă, în ciuda tuturor adversităţilor, şi a loviturilor atât de reale ale destinului, profesionistul visului la care se angajase odată cu constituirea conştiinţei de sine.

Slujbaş al visului său, Gheorghe Şincai s-a comportat asemeni înaintaşilor săi, care şi-au onorat misiunea cu demnitate şi, dacă a fost nevoie, s-au sacrificat pentru ea. Conştiinţa propriei condiţii nobiliare a fost împodobită cu un ultim semn de distincţie, cel mai înalt; după nobilitatea obârşiei, după aceea a performanţei, după aceea a responsabilităţii, apoi a misiunii în ipostaza ei ideală, de vis, Şincai a construit, în mitografia modernă a spiritului românesc, nobilitatea sacrificiului de sine. În această ipostază s-a văzut pe sine şi a fost văzut de cei care l-au înţeles cu adevărat, în substanţialitatea şi soliditatea sculpturală a maturităţii depline, înclinate spre senectute, în ultimii ani ai vieţii de fiinţă umană, rătăcind pe drumurile Ardealului, prin şcoli şi prin poiene, la umbra câte unui arbore sau a câte unui dâmb protector, ca o prefigurare a figurii legendare ce avea să fie. Şi cât de fertilă este, în acest context, enigma morţii sale, producătoare ea însăşi de legendă! Şi ce bine este că proba, destul de palidă, a decesului real a venit atât de târziu şi de departe, parcă dintr-o altă lume, pentru că dintr-o altă lume! Căci, înainte de a-şi fi sfârşit, probabil, zilele într-o localitate pierdută din Slovacia actuală, jetfa lui a fost cerută de românii din Sălaj, care aveau nevoie de un astfel de reper, întocmai cum, înainte de asta, fantoma lui vie a a cutreierat locurile şi închipuirile vechilor şi posibililor lui elevi, pentru că aveau nevoie de el; iar el a trăit şi a murit, pentru că a trăit murind şi a murit trăind, întocmai cum, peste câteva decenii, Avram Iancu, reactualizând încă o dată vechiul mit românesc al jertfirii de sine, întrupându-l în modelul dascălului neamului şi remodelând astfel, cu trăsătura ei finală necesară, condiţia nobiliară la românii din Transilvania.

Este o recuperare şi o re-compensare în deplinătatea lor, fiecare; orfani de fireasca paternitate a propriei clase elitare, pierduţi astfel în crivăţul vrăjmaş al istoriei, comunităţii româneşti din Transilvania i s-a reconstituit, prin viaţa şi

BDD-A19317 © 2004 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.141 (2026-11-03 20:27:30 UTC)

opera lui Gheorghe Şincai, componenta şi dimensiunea nobiliară, pe trunchiul aparent firav, dar viguros prin tăria interioară, a unei conştiinţe individuale şi de familie, pe care s-au putut adăuga semnele de aur ale excelenţei, responsabilităţii, misiunii şi, până la urmă, chiar al jertfei de sine. S-a redefinit, astfel, un nou model de nobilitate, în care conta mai puţin dovada sângelui, de vreme ce toţi ne tragem din stirpea imperială a latinităţii, şi s-a constituit noua „nobilime" română din Transilvania, care a fost, o bună bucată de vreme, aceea a cărturarilor de frunte şi jertfitori.

Cât a fost de „operant" un astfel de factor din politica neamului o pot spune marile momente de izbândă prin autodefinire şi autoafirmare, de la 1848, din Procesul Memorandului, din Marea Unire de la 1918; cât ar fi, în impasul actual, nevoie de un astfel de factor, las pe alţii să se pronunţe.

Şincai – 250 Years from Birth

Abstract

We may today appreciate Şincai not only as the main character of its own biography, but also as an objective observer o f it and, finally, one of its most realistic commentators. That is because his work ***Elegia*** is but an amount of autobiographic aspects.

Gheorghe Şincai seems to be very consciously about his own identity and probably the most important of its aspects is nobility. We may observe some changes, not only in his attitude about Romanian history, about human condition etc., but especially in his oppinion concerning human dignity. Noble by birth, he always considered that nobility must be proved by a public career – diplomatic, politic, scientific, military etc. – and, more than that, it must be proved by honour.

Another aspect of his identity is represented by the idea of responsibility. As a noble, he has the chance to study at superior schools and, therefore, he has some responsabilities for his people. As an educated man, he has to offer his knowledges to his people.

In this way, Şincai succeded in creating some kind of a prototype – the noble who sacrifices himself for the crowd and established a new model of nobility, that did not take into consideration the "blood", but the imperial origins of all Romanians.

BDD-A19317 © 2004 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.141 (2026-11-03 20:27:30 UTC)